

Література

1. Анохин, П. К. Эмоции [Текст] / П.К.Анохин // Психология эмоций. — М.: Просвещение, 1993. — 209 с.
2. Бергфельд А.Ю., Вакурова А.Н. Психологическая структура эмоции в контексте проблемы восприятия эмоций / А.Ю.Бергфельд, А.Н.Вакурова // Психология XXI века. Тезисы Международной научно-практической конференции студентов и аспирантов / Под ред. В.Б.Чеснокова. — СПб.: Изд-во СПбГУ, 2005. — С 200-205.
3. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения / Г.М.Бреслав. - М.: Педагогика, 1990 - 144 с.
4. Былкина Н.Д., Люсин Д.В. Развитие представлений детей об эмоциях в онтогенезе / Н.Д.Былкина, Д.В.Люсин // Вопросы психологии. 2000. — № 5. — С.38—47.
5. Вилюнас В.К. Психология эмоциональных явлений / В.К.Вилюнас. — М.: Издательство МГУ, 1976. — 143 с.
6. Выготский Л.С. Учение об эмоциях / Л.С.Выготский // Собр. соч. — М.: Педагогика, 1984. — Т. 4. — С. 90-318.
7. Дети с задержкой психического развития / Под ред. Т.А. Власовой, В.И.Лубовского, Н.А. Цыпиной. — М., 1984. — 256 с.
8. Запорожец А.В. Воспитание эмоций и чувств у дошкольника / А.В.Запорожец // Эмоциональное развитие дошкольника: Пособие для воспитателя детского сада / Под ред. А.Д. Кошелевой. - М.: Просвещение, 1985. - 176 с.
9. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э.Изард. — СПб.: Питер, 2012. — 464 с.
10. Изотова Е.И., Никифорова Е.В. Эмоциональная сфера ребенка: Теория и практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.И.Изотова, Е.В.Никифорова. — М.: Академия, 2004. — 288 с.
11. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П.Ильин. — СПб: Питер, 2001. — 752 с.
12. Павлий Т.Н. Некоторые подходы к изучению и коррекции эмоциональной сферы детей с задержкой психического развития / Т.Н.Павлий // Дефектология. — 2000. — № 4.— С. 36-42.
13. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн. — Издание второе. — М., 1946. — 704 с.
14. Тхостов А.Ш., Колымба И.Г. Феноменология эмоциональных явлений / А.Ш.Тхостов, И.Г.Колымба // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. —1999.— № 2.— С.3-14.
15. Ульенкова У.В. Шестилетние дети с задержкой психического развития / У.В.Ульенкова. — М.: Педагогика, 1990. — 184 с.

УДК 376-056.26:617

ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

Дьякова О.С.

У статті розглянуто основні групи комунікативних умінь відповідно до їх основних функцій. Представлено показники та критерії визначення рівня сформованості комунікативних умінь.

Ключові слова: комунікативні уміння, критерії оцінювання, діти молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку.

Изучение состояния сформованности коммуникативных умений у младших школьников с интеллектуальной недостаточностью

В статье рассмотрены основные группы коммуникативных умений согласно их основным функциям. Представлены показатели и критерии определения уровня сформированности коммуникативных умений.

Ключевые слова: коммуникативные умения, критерии оценивания, дети младшего школьного возраста с нарушениями умственного развития.

The study of the state of communicative skills formation in primary school children with intellectual insufficiency

This article considers the basic group of communicative skills according to their main functions. And presents the criteria for determining the level of development of communicative skills.

Key words: communicative skills, estimation criteria, junior schoolchildren with intellectual development disturbance.

На сучасному етапі розвитку та становлення спеціальної освіти актуальною постає проблема формування комунікативних умінь у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальною недостатністю. Саме у період навчання у початковій школі у дитини закладаються основи міжособистісного спілкування, соціальної адаптації.

Значна кількість вітчизняних та зарубіжних дослідників приділяють увагу поняттю «комунікативні вміння». Інтерес представляють роботи, присвячені розробці загальних принципів комунікативного навчання, аналізу структури комунікативних умінь тощо (Н. Гез, І. Зимня, В. Как-Калик, О. Леонтьєв, Є. Пассов та ін.). Так В. Как-Калик визначає комунікативні вміння як комплекс усвідомлених комунікативних дій, заснованих на високій теоретичній та практичній підготовленості особистості, що дозволяє творчо використовувати комунікативні знання для відображення й перетворення дійсності. С. Єлканов вважає, що комунікативні вміння – це вміння спілкуватися. В. Возчіков у своєму дослідженні стверджує, що про рівень сформованості комунікативних умінь можна судити з того, якою мірою особистість задіяна у процес спілкування, її готовність до інтеграції. Німецькі методисти Гюнтер Дессельман і Геральд Гельм розуміють під комунікативними вміннями мовленнєвий досвід, що базується на результатах численних дослідів з використання мови [1].

З метою з'ясування особливостей розвитку комунікативних умінь у дітей з інтелектуальною недостатністю були поставлені такі завдання:

1) розробити методику визначення рівня сформованості комунікативних умінь у дітей віком 7-12 років;

2) з'ясувати актуальні, потенційні, загальні та специфічні особливості розвитку комунікативних умінь у дітей зазначеної категорії;

3) виявити характерні відмінності в рівнях сформованості комунікативних умінь у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальною недостатністю в умовах спеціальної школи;

4) визначити принципові позиції корекційно-розвивальної програми, її зміст та організаційні моменти реалізації;

5) простежити динаміку в становленні досліджуваної здібності у дітей за результатами реалізації корекційно-розвивальної програми (за роками навчання).

При створенні комплексу діагностичних завдань ми в своєму дослідженні спиралися на основоположні наукові принципи, що сформульовані Л. Виготським та конкретизовані в дослідженнях У. Ульєнкової:

- комплексне вивчення психічного розвитку дитини;
- системний підхід до діагностики психічного розвитку дитини;
- врахування вікових якісних новоутворень і їх своєчасної реалізації;
- вимірювання та облік зон актуального та найближчого розвитку;
- прогнозування розвитку дитини за результатами діагностичного вивчення [6, с.86].

Соціальна ситуація розвитку дитини з інтелектуальною недостатністю має свої особливості, які детермінуються, з одного боку, специфікою сприймання, розуміння і ставлення самої дитини до культурного оточення, а з іншого — ставленням до неї найближчого соціуму, реакцією на її інтелектуальну неповноцінність.

Те, що у дитини з типовим психічним розвитком формується спонтанно, завдяки наслідуванню та спільній діяльності з дорослим, для

розумово відсталих вимагає цілеспрямованої корекційної допомоги. Це стосується не лише розвитку розумових операцій, а й засвоєння навичок самообслуговування, правил поведінки, формування умінь встановлення міжособистісних стосунків тощо.

Отже, розумово відстала дитина, на відміну від дитини з типовим розвитком, виявляється менш гнучкою у своїй взаємодії з навколишнім світом, більш залежною від впливу соціального середовища. При цьому умови, сприятливі для психічного розвитку дитини з типовим розвитком, є незадовільними для розумово відсталої, оскільки вона потребує спеціального навчання і виховання, починаючи з самого раннього віку [5;107-108].

Результативність комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальною недостатністю безпосередньо пов'язана з формуванням у них комунікативних умінь. В свою чергу рівень сформованості зазначених умінь визначає готовність дитини до спілкування.

Досліджуючи процес формування комунікативних умінь у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальною недостатністю необхідно, насамперед, визначити показники та критерії оцінювання з урахуванням пізнавальних можливостей дітей зазначеної категорії.

Здійснений теоретичний аналіз засвідчує, що проблема визначення критеріїв і показників піднімається в роботах Г. Андрєєвої, О. Дибіної, Ю. Каляєвої, О. Кулікової, О. Стьопіної та ін. Автори по-різному підходять до виділення, опису критеріїв та показників оцінки рівня сформованості комунікативних умінь у дітей. Дослідники зазначають також різні педагогічні умови, необхідні для цього [2]. Зазвичай запропоновані критерії оцінювання рівня сформованості комунікативних умінь досить варіативні.

При визначенні критеріїв ми враховували, що критерій – це ознака, на підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація будь-чого, мірило оцінки. Показники – дані, за якими можна судити про розвиток та перебіг будь-чого. Іншими словами, якщо критерій – це якості, властивості

досліджуваного об'єкта, то показники – це міра сформованості того чи іншого критерію.

Характеризуючи структуру спілкування Г. Андреева пропонує виділяти три взаємопов'язані компоненти: комунікативний, інтерактивний та перцептивний. Ці компоненти визначаються згідно з функціями, що реалізуються спілкуванням у процесі спільної життєдіяльності людей: інформаційно-комунікативної, регуляційно-комунікативної й афективно-комунікативної [3]. Відповідно до зазначених компонентів та функцій можна визначити наступні групи комунікативних умінь:

1. Інформаційно-комунікативна:

- уміння вступати в процес спілкування (висловлювати прохання, вітання, поздоровлення, запрошення, ввічливе звертання);
- орієнтуватися в партнерах і ситуаціях спілкування (почати говорити зі знайомою і незнайомою людиною; дотримуватися правил культури спілкування у відносинах з однолітками, вчителем, дорослим; зрозуміти ситуацію, в яку ставляться партнери, наміри, мотиви спілкування);
- співвідносити засоби вербального і невербального спілкування (вживати слова та знаки ввічливості; емоційно та змістовно висловлювати свої думки, використовуючи жести, символи, міміку; користуватися малюнками, таблицями, схемами, групувати мовленнєвий матеріал).

2. Регуляційно-комунікативна:

- уміння погоджувати свою поведінку, думки, установки відповідно до потреб партнера по спілкуванню (здійснення само- і взаємоконтролю навчальної та трудової діяльності, обґрунтування спільно виконуваних завдань і операцій у певній логічній послідовності, визначення порядку та раціональних засобів виконання спільних навчально-комунікативних завдань);
- уміння довіряти, допомагати та підтримувати партнерів спілкування (визначати та допомагати тим, хто має в цьому потребу, поступатися, бути чесним, не ухилятися від відповідей, повідомляти про свої

наміри, давати поради, прислухатися до зауважень, довіряти, як одержуваної інформації, так і своєму товаришеві по спілкуванню, дорослим, вчителю);

- застосовувати індивідуальні вміння при вирішенні спільних завдань (використовувати мовлення, математичні символи, музику, рухи, графічну інформацію, художню, науково-популярну, довідкову літературу (словники, підручники тощо) з метою фіксування та оформлення результатів власних спостережень;

- оцінювати результати спільного спілкування (відносно критично оцінювати себе та інших, оцінювати особистий внесок кожного з учасників спілкування, намагання приймати правильні рішення, висловлювати згоду (незгоду), схвалення (несхвалення), оцінити відповідність вербальної поведінки невербальній).

3. *Афективно-комунікативна:*

- уміння ділитися своїми почуттями, інтересами, настроєм з партнерами по спілкуванню;

- проявляти чуйність, співпереживання, турботу до партнерів по спілкуванню; оцінювати емоційну поведінку один одного [4].

При виставленні оцінки за кожним показником пропонується використовувати бальну шкалу. Рівні сформованості комунікативних умінь молодших школярів з розумовою відсталістю оцінюється відповідно з набраними балами:

3 бали – дитина частково самостійно виконує завдання, домагається результатів, потребує незначної допомоги, підказки;

2 бали – намагається самостійно виконувати завдання, потребує значної допомоги дорослого;

1 бал – має значні утруднення під час виконання, навіть з використанням допомоги дорослого;

0 балів – не виконує завдання, відмовляється, за допомогою дорослого або однолітка не звертається.

Відповідно набраним балам пропонується характеристика рівнів сформованості комунікативних умінь молодших школярів з розумовою відсталістю:

високийрівень(3 бали) – дитина бере активну участь у спілкуванні з дорослими і дітьми, використовує форми мовного етикету, розуміє емоційний стан іншої людини, готова проявити підтримку, турботу, адекватно вирішує конфлікти, вміє вислухати співрозмовника, погоджує свої пропозиції з ним, правильно висловлює свої судження.

достатнійрівень (2 бали) – дитина вміє слухати і розуміє мову, бере участь у спілкуванні частіше за ініціативою інших; вміє користуватися формами мовного етикету, не завжди правильно висловлює свої судження, може помітити труднощі у однолітка, але не завжди допоможе;

середнійрівень (1 бал) – дитина малоактивна і небалакуча у спілкуванні з дітьми і педагогом, неуважна, рідко користується формами мовного етикету, не вміє послідовно викладати думки, точно передавати їх зміст тощо;

низький рівень (0 балів) – дитина відмовляється від спілкування з педагогом і дітьми, мовлення монотонне, не вміє вислуховувати співрозмовника, дитина провокує конфлікт, не здатна спокійно висловлювати свою думку, до допомоги дорослого не вдається.

Враховуючи особливості формування комунікативних здібностей у дітей молодшого шкільного віку, коли кожен рік життя вносить суттєві доповнення в їх розвиток, слід зазначити, що учні третього класу значно відрізняються від першокласників за рівнем сформованості комунікативних здібностей у навчальній діяльності, саме тому ми виділяємо чотири рівня їх сформованості: високий, достатній, середній та низький.

Таким чином для дітей молодшого шкільного віку з порушенням інтелекту надзвичайно важливим виявляється не лише сам процес участі в спілкуванні, але, перш за все, розуміння ситуації, в якій здійснюються засоби впливу учасників комунікативного процесу. Без спеціального корекційно-

спрямованого впливу шляхом створення навчальних ситуацій спілкування, тільки за рахунок формального засвоєння основ мови та мовлення, домогтися успішних результатів в комунікативних, ситуативних вміннях у дітей з інтелектуальним недорозвиненням досить складно. Саме тому виникає закономірна необхідність розробки спеціальної корекційно-розвивальної програми засобами сюжетно-ігрових технологій згідно з діючою програмою з мови та читання для 1-4 класів допоміжної школи, в якій би цілеспрямовано, поступово, з кожним роком у дітей відбувався процес підвищення рівня сформованості комунікативних умінь.

Подальше вивчення теми обумовлене завданням розробки методичних технологій, що базуються на сучасних інноваційних засобах та методах формування комунікативних умінь, і, як результат, сприятимуть підвищенню рівня соціалізації та інтеграції дітей зазначеної категорії.

Література:

1. Белова Л. Формування комунікативних умінь учнів при використанні ігор-драматизації /Л. Белова, Н. Огуй // GeneralandProfessional. – 2010 – №1 – С. 195-200.
2. Каляева Ю.А. Формирование коммуникативных умений учащихся начальных классов школы-интерната: Дис. канд. пед. наук / Ю.А. Каляева. – Магнитогорск, 2002. – 144 с.
3. Макарова І. Психологія: конспект лекцій / Ірина Макарова // Seemorebooksin<http://www.e-reading-lib.org>
4. Максимова А.А. Развитие коммуникативных умений младших школьников в сюжетно-ролевых играх / А.А. Максимова // Начальная школа плюс До и После. – 2005. - №1 – С. 3-7.
5. Психологические особенности детей и подростков с проблемами в развитии. Изучение и психокоррекция / [под ред. проф. У.В. Ульенковой]. – Спб.: Питер, 2007. – 304 с.: ил. – (Серия «Учебное пособие»).
6. Стадненко Н.М. Нариси з олігофренопсихології / Н.М. Стадненко, М.П. Матвеева, А.Г. Обухівська // [за загальною редакцією Н.М. Стадненко]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. - 200 с.

УДК 376.4:37.036

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ НА УЧАСТЬ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ

Єжова Т.Є.